

nr. 21, december 2004

Bij de foto: 'In de laatste vier oorlogsjaren werd de bittere nijd tegen al, wat christelijk is al scherper', preekte ds. K. Schilder in 1918. 'Socialisme en anarchisme staken den kop op. Wie zal zeggen wat in korten tijd de wereld zal doen?' [LEES VERDER OP PAG. 2]

IN DIT NUMMER:

K. Schilder in de Grote Oorlog

Vuur en vlam III

Metamorfoze project

...adc **etera**

*...adcetera is een uitgave van het
Archief- en Documentatiecentrum van de
Gereformeerde Kerken in Nederland.*

Woord vooraf

Soms kan een gebeurtenis de zenuw van een volk blootleggen. De moord op Theo van Gogh op 2 november jl. heeft onthuld hoe onzeker Nederland is. Vrijheid en verdraagzaamheid waren in 1984 de twee slagwoorden waarmee Willem van Oranje als vader des vaderlands werd herdacht. Die twee woorden leken de pijlers waarop de kwaliteit van onze samenleving was gebaseerd. Maar twintig jaar later moest Willem van Oranje in een competitie over de vraag wie de grootste Nederlander aller tijden was, een concurrent naast zich dulden die betoogd had dat de idealen van vrede en verdraagzaamheid ons land tot een puinhoop hadden gemaakt. De vrijheid was in losbandigheid verkeerd – we leefden volgens Pim Fortuyn in een verweesde samenleving – en de verdraagzaamheid in onverschilligheid. Fortuyn heeft de Nederlandse samenleving de ogen geopend voor de voosheid van bepaalde idealen, zoals de gedachte dat verschillende culturen zonder meer in harmonie met elkaar konden leven en onze samenleving zouden verrijken. Maar elke cultuur heeft in haar centrum een cultus, een levensbeschouwelijke kern, die niet ter discussie staat en die zich niet met

cultus geeft richting aan de cultuur. Wat is eigenlijk de kern van de Nederlandse cultuur? Deze kwesties staan minder ver af van het Archief- en Documentatiecentrum dan u denkt. Het ADC beheert archieven en daarmee een traditie, waarbinnen lang en veel is nagedacht over en vorm gegeven aan de Nederlandse cultuur en haar richting. Het ADC beheert geen papier, maar een mogelijkheid tot oriëntatie, en daaraan heeft onze samenleving dringend behoefte. Iedereen – amateurs evenzeer als hoogleraren – kan met zijn historisch onderzoek en het overbrengen van de daarin opgedane kennis de horizon van de huidige maatschappelijke discussie verruimen en een oriëntatie aanreiken die meer solide is dan de leuzen van vrijheid en verdraagzaamheid. Het ADC stelt zijn collectie bewust ter beschikking van onderzoek, omdat het een overtuiging bezit die zich oriënteert op het licht van deze wereld, waartoe de ster van Bethlehem de weg wijst. Die oriëntatie moet via de kansel en de opiniepagina, maar evenzeer via historisch onderzoek bekend worden. Gezegend kerstfeest en een dienstbaar nieuwjaar in onze verwarde samenleving gewenst!

colofon

...adccetera is
een uitgave van
het Archief- en
Documentatiecentrum
van de Gereformeerde
Kerken in Nederland,
Broederweg 16,
8261 GT Kampen.
Telefoon 038 447 17 30
Fax: 038 447 17 31
E-mail
info@adckampen.nl
Druk: drukkerij
De Bunschoter,
Bunschoten-
Spakenburg
Ontwerp: Peter Dees,
Zwolle
Foto omslag:
K. Schilder als predi-
kant te Vlaardingen,
Collectie ADC, Kam-
pen

De Eerste Wereldoorlog heeft een belangrijke rol gespeeld in de ontwikkeling van de theoloog K. Schilder (1890-1952). De oorlog maakte op hem niet de indruk van de ondergang van het oude Europa, maar wel van het nader komen van de wederkomst van Christus. Er viel toen een schil weg, waardoor voor de kerk het zicht op de werkelijke toestand duidelijker werd. Het besef dat het einde van alle dingen aanstaande is, heeft hem na 1914 niet meer losgelaten, concludeerde drs. Wim van der Schee in het door hem bezorgde deel van de Verzamelde werken van Schilder, dat het perswerk uit de jaren 1917-1919 bevat.

K. Schilder in de Grote Oorlog

Dit nieuwe deel van het verzameld werk werd op 27 september jl. gepresenteerd in een bijeenkomst van het Archief- en Documentatiecentrum in samenwerking met de Prof. dr. K. Schilder Stichting. Deze stichting heeft als doel de uitgave van de verzamelde werken van Schilder en het nu verschenen deel is het vierde in een reeks, die uiteindelijk meer dan een dozijn delen moet tellen. Op de bijeenkomst in de overvolle studiezaal van het ADC gaf Van der Schee, gereformeerd predikant te Loenen aan de Vecht, een korte typering van Schilder aan de hand van enkele onderwerpen die in dit bij uitgeverij De Vuurbaak verschenen deel aan de orde kwamen. Het bevat het perswerk van Schilder van 1917 tot 1919. Hij stond toen in zijn tweede gemeente, de Gereformeerde Kerk te Vlaardingen, en had voor het eerst een kerkbode tot zijn beschikking.

Uit zijn persarbeid en zijn lezingen uit die jaren blijkt een grote betrokkenheid op de wereld om hem heen: hij besprak onderwerpen als de verschrikkingen van de Eerste Wereldoorlog, kerkelijke ontwikkelingen en de maatschappelijke veranderingen van zeden en moraal. In dit deel komen de wereld en de ervaringen van een jonge, levendige, creatieve en betrokken predikant tot leven, die volgens de inschatting van de bewaker mensen van nu nog wel eens meer te zeggen zou kunnen hebben dan de bekende hoogleraar van jaren later.

Na Van der Schee gaf de historicus drs. E. Koops een beoordeling van de prediking in de Gereformeerde Kerken van vóór, tijdens en na de Eerste Wereldoorlog. Hij maakte duidelijk dat de oorlog niet geruisloos langs de kerken is heengegaan, maar in de prediking leidde tot uitingen van

crisisbesef en tot een omslag in de gereformeerde cultuurvisie en toekomstbeschouwing. Deze conclusie sluit aan bij het groeiende inzicht dat de Eerste Wereldoorlog – waarin Nederland als veel andere Europese landen neutraal was – mentaal geenszins aan ons land voorbij is gegaan. De bijzondere en creatieve opstelling van een predikant als Schilder werd zo in een breder perspectief geplaatst ¶

vuur en vlam III

Op 15 oktober vond in de Lemberzaal te Kampen de presentatie plaats van het derde en laatste deel van de serie *Vuur en vlam*, waarin aspecten van de geschiedenis van de gereformeerd-vrijgemaakte kerken, organisaties en personen worden beschreven. De bijeenkomst was georganiseerd door het Archief- en Documentatiecentrum in samenwerking met uitgeverij Buijten & Schipperheijn te Amsterdam. Voor de ruim tachtig aanwezigen voerden achtereenvolgens het woord de uitgever G. Sneep, de redacteur van het boek prof. dr. R. Kuiper (mede namens mederedacteur drs. W. Bouwman), de nederlands-gereformeerde emeritus-predikant drs. H. de Jong, de gereformeerd-vrijgemaakte predikant dr. E.A. de Boer en prof. dr. M. te Velde, hoogleraar kerkgeschiedenis aan de Theologische Universiteit te Kampen (Broederweg). De Jong waarschuwde in het licht van de turbulente geschiedenis

van de vrijgemaakte kerken voor de hoogmoedige gedachte van menig- een uit de jongere generatie, dat de kerkelijke breuken hun niet zouden zijn overkomen. De Boer volgde de ontwikkelingen in de contacten tussen de nederlands-gereformeerde en vrijgemaakte kerken aan de hand van een aantal theologische thema's en Te Velde kwam terug op de ontvangst van vorige delen van *Vuur en vlam*, die kritisch waren ontvangen. Hij had zelf ook kritiek geoefend, waar hij nu op terugkwam en deze serie in een positiever licht plaatste, door waardering uit te spreken voor de eigen aard van dit type moderne, zakelijke geschiedschrijving naast andere typen. De redacteurs gaven aan dat met dit deel de serie afgesloten werd. De hoop van Kuiper is nu dat de drie boeken kunnen bijdragen aan het gesprek tussen nederlands-gereformeerden en vrijgemaakten. Dit laatste deel heeft als ondertitel *Kinderen van de Vrijmaking* en bestaat voornamelijk uit biografische schetsen van belangrijke personen uit de periode na de Vrijmaking ¶

metamorfoze

In de afgelopen maanden is op het ADC gewerkt aan een subsidieaanvraag bij de overheid ten behoeve van de conservering en digitalisering van de collectie Vrijmakingsbrochures. Dit project betreft de vele brochures die in de jaren dertig en veertig zijn verschenen naar aanleiding van de kerkelijke spanningen die leidden tot de Vrijmaking in 1944. Vrijwel al deze brochures worden te

Kampen bewaard in de collecties van het ADC, de bibliotheek van de Theologische Universiteit (Broederweg) en de bibliotheek van de Theologische Universiteit (Oudestraat). Naast deze instellingen in Kampen is er geen enkele plaats in Nederland waar deze brochures in een collectie van een dergelijke omvang en volledigheid bewaard worden.

Deze brochurecollectie is voor het grootste deel gedrukt in de oorlogsjaren en is vanuit conserverings oogpunt van slechte kwaliteit. Het drukwerk geschiedde geregeld op illegale persen van minder allooi, en het papier was vaak goedkoop en van slechte kwaliteit. Daarnaast is er een grote variëteit aan edities waardoor er weinig zicht is op de totale omvang van deze collectie. Omdat de drie genoemde instellingen elk een behoorlijk deel van de collectie bezitten, is besloten tot samenwerking bij deze subsidieaanvraag ter conservering van deze bijzondere collectie. Het conserveringsproject valt binnen de doelstellingen van het Metamorfoze project, een nationaal initiatief ter conservering van bibliotheekmateriaal uit de periode van 1840 tot 1950. Het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen stelt ieder jaar subsidie beschikbaar voor dit nationale project. Door middel van projectaanvragen kunnen instellingen (bibliotheken en archieven) meedingen naar toekenning van deze subsidie om belangrijke literaire of cultuurhistorische collecties te conserveren. Het project Metamorfoze wordt gecoördineerd door de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag. Al jaren was er zorg om de collectie

Vrijmakingsbrochures, die zo nauw verband houdt met het ontstaan van de Gereformeerde Kerken vrijgemaakt en die momenteel in kwaliteit hard achteruit gaat. In het voorjaar ontstond er contact met de Koninklijke Bibliotheek. Er bestond interesse voor deze bijzondere collectie en het nationaal belang ervan werd bevestigd. In samenwerking met Metamorfoze hebben uiteindelijk de bibliothecaris van de bibliotheek van de Theologische Universiteit (Broederweg) en de archivaris van het ADC een projectaanvraag ingediend, die onlangs is gehonoreerd.

In de komende maanden zal een daarvoor aangetrokken medewerker, drs. W. Koole, op het ADC een volledige lijst samenstellen van te conserveren brochures en de verschillende versies in kaart brengen. Waarschijnlijk zal het uiteindelijk aantal brochures rond de 2000 uitkomen. Na afloop van het project zullen alle brochures zorgvuldig verpakt en opgeborgen worden. De brochures zullen dan door middel van digitale bestanden via internet of een film op een filmapparaat geraadpleegd worden ¶

De Kamper traditie

Op 11 december werd in de aula van de Theologische Universiteit te Kampen (Oudestraat) het congres 'De Kamper traditie' gehouden. Dit congres was georganiseerd door deze universiteit in samenwerking met het Archief- en Documentatiecentrum.

Omstreeks tachtig deelnemers luisterden naar een zestal voordrachten over de geschiedenis van de beide Kamper theologische opleidingen en hun toekomst. Drs. J. van Gelderen en dr. B. Jansen-De Graaf besteedden aandacht aan de naoorlogse ontwikkelingen aan de Oudestraat, terwijl prof. dr. G. Harinck inging op de veranderende positie van de theologie in onze cultuur. Nadat tussen de middag de uitvaartdienst van prins Bernhard in de filmzaal van de universiteit kon worden gevolgd, volgden 's middags lezingen van prof. dr. J.C. Kennedy over de toekomst van het calvinisme, terwijl dr. L. Werkman en dr. E.A. de Boer de theologische ontwikkelingen aan respectievelijk de Oudestraat en de Broederweg onder de loep namen. Het congres werd afgesloten met een forum onder leiding van Wim Berkelaar, waarin Agnes Amelink, dr. Jos Douma en dr. Th.J.S. van Staalduine elk hun visie gaven op verleden en toekomst van de Kamper theologische traditie. Gelet op een geschiedenis van moeilijke betrekkingen tussen beide universiteiten was de toon op deze dag mild en de houding open.

rectificatie

Per abuis is in de vorige Adcetera (nr. 20) in het artikel over de gereformeerden en het verzet tijdens de Tweede Wereldoorlog de naam van de spreekster over de positie van A. Janse tijdens de bezetting niet vermeld. De lezing werd verzorgd door mw. dr. C. Kramer-Vreugdenhil. Onze excuses voor deze omissie ¶

AD

Chartasreeks

In de het komende jaar hoopt het ADC in zijn publicatiereeks delen uit te brengen over de Kamper hoogleraren H. Bavinck en B. Holwerda en over gereformeerden tussen verzet en lijdelijkheid in de Tweede Wereldoorlog. Boeken uit deze reeks zijn voor donateurs met korting te verkrijgen. Nadere aankondigingen zullen in de Adcetera worden gedaan ¶

donateurs

Bij deze Adcetera is een acceptgirokaart toegevoegd. Het is een klop op uw deur met het verzoek om het werk van het ADC te steunen met een jaarlijkse donatie. We zijn dankbaar dat het werk van het ADC meer en meer bekendheid verwerft binnen en buiten de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) en de kring van donateurs jaarlijks groeit. Uw bijdragen worden gebruikt om de ADC-bijeenkomsten te subsidiëren en uitgaven mogelijk te maken. Donateurs ontvangen tweemaal per jaar de Adcetera, worden uitgenodigd voor activiteiten van het ADC en kunnen de delen uit de AD Chartas reeks met korting verkrijgen ¶

openstelling kerstvakantie

Het ADC zal rond de kerstdagen en de jaarwisseling gesloten zijn van woensdag 22 december 2004 tot en

met woensdag 5 januari 2005. Vanaf 6 januari zijn we u graag weer behulpzaam ¶

aanwinsten / archieven

Afgelopen maanden heeft het ADC ontvangen:

- archivalia van Prof. P. Deddens (voornamelijk over kerkelijke goederen)
- archief van de Gereformeerde Kerk (vrijgemaakt) te Overschild
- aanvulling op het archief K. Schilder (voornamelijk fotomateriaal en correspondentie)
- collectie ds. J. ten Hove (vrijmaking te Gees)
- aanvulling op het archief van de Nederlands Gereformeerde Kerken
- aanvullingen op de collectie periodieken ¶

adreswijziging

Omdat niet altijd duidelijk is wie in welke kerk belast is met het archiefbeheer verzoeken wij u wijzigingen altijd door te geven aan het ADC.

telefoonnummers en bereikbaarheid

Nogmaals maken wij u erop attent dat het ADC voortaan te bereiken is op de volgende manieren: het telefoonnummer is 038 – 4471730; het faxnummer 038 – 4471731, het e-mailadres info@adckampen.nl. Maakt u in verband met regelmatige afwezigheid van de archivaris alstublieft een afspraak als u langs wilt komen!

De Bunschoter drukt ^{bijna} alles

Voor schrijvers en lezers drukt de Bunschoter
de mooiste boeken en folders.

Want de Bunschoter drukt alles,

Voor iedereen

Celsiusweg 1 Bunschoten

Tel. (033) 299 79 99

Fax (033) 299 79 98

E-mail: info@debunschoter.nl

Internet: www.debunschoter.nl